

Вељко БРБОРИЋ
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

СРПСКИ ИЗГОВОРИ И ПИСМА У XX ВЕКУ КРОЗ УСТАВНА И ЗАКОНСКА РЕШЕЊА *

У раду се говори о два српска изговора (екавском и ијекавском) и два српска писма (ћирилице и латинице) и њиховој историји у протеклих стотину година. Наиме, оба изговора и оба писма били су део наше језичке историје двадесетог века и пре стварања прве Југославије, на почетку двадесетог века, па све до дефинитивног нестанка заједничке државе, на крају двадесетог века. Тако су, више деценија, егзистирале четири „истојезичке“ републике. Проблеми језика, изговора и писама овде се посматрају кроз правописна, уставна и законска решења.

Кључне речи: српски језик, екавски и ијекавски изговор, ћирилица, латиница, правопис, устав, закон.

1. Уместо увода

После Првог светског рата (1918. године) на простору Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (тако се звала од 1918. до 1929. године) успостављен је исти језички стандард за четири нације (две постојеће и две будуће). Заправо, у почетку су ту државу чиниле, бар у називу, само три нације (две истојезичке – Срби и Хрвати, уз Словенце с различитим језиком), али се током двадесетог века и ту ситуација мењала. Све ово је у директној вези и са питањем српског језика, односно његових изговора и писама.

* Рад је објављен у *Зборнику радова са округлог стола: Језик и писмо у Републици Српској*, Бања Лука, 2012. године, Академија наука и умјетности Републике Српске, стр. 243–254. После је, с мањим интервенцијама, објављен у књизи *О српском правопису*, Београд, 2016, стр. 49–58.

Вуков модел језика фактички је био прихваћен и пре настанка прве Југославије (1918) на територијама на којима ће касније настати четири истојезичке републике. У словенском свету није било сличног социолингвистичког процеса. Данас парадоксално изгледа стварање заједничке државе (политички и језички) на почетку 20. века и њено растакање на крају 20. века. Није спорно да се Вуков модел језика користио, поред Србије, и у Хрватској, Црној Гори и Босни и Херцеговини, тј. у свим потоњим републикама где су живели Срби. С обзиром на то да је ова тврдња била (бивала) оспоравана често ћемо користити цитате, јер они неспорно потврђују наше становиште и дају право за овакве констатације и закључке.

2. Прихватање Вуковог модела

Реформа српског језика и правописа, у правом смислу те речи, почела је 1818. године (Вуковим *Српским рјечником*), а завршила се 50 година касније (1868). Наиме, био је то свеобухватни раскид с пређашњим стањем и стога је било потребно пола века да реформа Вука Стефановића Карацића од идеје прерасте у потпуну примену.¹

Хрвати су „добили” нови (фонетски) правопис на, за њих новим, Вуковим и вуковским (Вук-Даничићевским) основама и правилима још крајем деветнаестог века, а Вуков принцип „пиши као што говориш” у Загребу је тумачен „пиши као Вук” (Ивић 1998: 12).

У Загребу су Вуков језички модел коначно прихватили 1892. године, што се најбоље види у *Хрватском правопису* Ивана Броза. Како је био урађен тај правопис најбоље сведоче ауторове речи из предговора: „Ја сам израдио правила у главном према начелима којих се држао Вук и Даничић, а само гдјешто одступио сам од њихова писања” (Броз 1892: III)².

Ову тврдњу, безмало век касније, потврдио је познати хрватски филолог Далибор Брозовић: „Брозов правопис уноси у хрватску језичку праксу фонолошка правописна начела, отприлике она иста која је у Срба инаугурисао Карацић још године 1818. својим великим *Српским рјечником*” (Брозовић 1985: 10). Данашња хрватска филологија и тамошњи лингвисти „одрекли” су се ових цитата, који говоре довољно сами за себе, те им додатни коментари нису потребни.

¹ Вукова реформа и његов културни рад били су хваљени и цењени не само у окружењу, већ и целој културној Европи, а оспоравани су једино у Србији.

² Пошто аутор, Иван Броз, убрзо умире, каснија издања приређује Д. Боранић, у почетку под заједничким именом, а касније само под својим. Овај приручник је, са мањим изменама, био у употреби код Хрвата до 1960. године и појаве *Правописа српскохрватскога књижевног језика* Матице српске и Матице хрватске.

Иако под окупацијом, Босна и Херцеговина је крајем деветнаестог века (1883. године) у целини прихватила српски (Вуков) модел језика и правописа, о чему илустративно сведочи *Ревизија правописа српско-хрватског језика* коју је потписао „замјеник земаљског поглавара у Сарајеву”: „За писмено употребљавање српско-хрватског језика уведен је 1883. у овоземне јавне уреде и школе тзв. Вук-Даничићев фонетски правопис” (Ревизија 1912: 1).

Што се Црне Горе тиче, она је све до краја XX века и политичког отцепљења свој језик звала српским и ту ништа није било спорно. У новим политичким околностима, на почетку XXI века, промењено је име језика, увећан број слова и „проглашен” још један, „нови” језик.³

3. Српски изговори и писма

Још пре стварања прве Југославије (1918) било је јасно да на српском језичком простору постоје разлике у изговорима и писмима. То се јасно може видети у укупној реформаторској делатности Вука Стефановића Карацића и „еволуцији” његових нормативних решења. Неспорно сведочанство двојстава, пре стварања прве Југославије, јесте и анкета коју је покренуо Јован Скерлић у тада најутицајнијем културном часопису на нашим просторима, *Српском књижевном гласнику*. Заправо, Скерлић је у два наставка *Српског књижевног гласника* написао чланак под насловом *Источно или јужно наречје* (Гласник бр. 308 и бр. 309–310) и, констатијући оквирно језичко јединство, покушао сазнати мишљења утицајних културних посленика, у првом реду књижевника, о српским изговорима и писмима (Брборић 2011).⁴

Елаборирајући постојеће стање у језику, односно бавећи се проблемима изговора и писама српског језика, Ј. Скерлић каже: „Али остало је још јазова између оба дела наша народа: постоји пре свега тешко премостива, и за наш народ фатална, подвојеност на три супротне вере, затим остале су још **две азбуке**, латиница и ћирилица, и, најзад, **два наречја** којима се

³ Назив *црногорски језик* оспораван је и у Црној Гори и изван ње.

⁴ На Скерлићеву анкету (упит) стигла су 32 одговора: Фран Илешић (Љубљана), Алекса Шантић (Мостар), Светозар Ђоровић (Мостар), Марко Цар (Задар), М. Полит-Десанчић (Нови Сад), Јосип Смодлака (Сплит), Владимир Ђоровић (Сарајево), Франо Супило (Ријека), Ђорђе Пејановић (Сарајево), Стојан Новаковић (Београд), Томо Маретић (Загреб), Иван Крнић, Боровоје Ј. Поповић, Милутин Ускоковић (Београд), Милан Марјановић (Загреб), Иво Ћипико (Сарајево), Иво Војновић (Дубровник), Владимир Черина (Сплит), Влад. Скарић (Бања Лука), Васа Стајић (Панчево), Миле Старчевић (Загреб), Александар Белић (Београд), Рикард Каталинић Јеретов (Опатија), Рикард Николић (Задар), Васо Глушац (Тузла), Петар Скок (Бања Лука), Иван Храбар (Љубљана), Милан Решетар (Беч), Јован Живановић (Карловци), Мирко Кривопапа (Задар), Франо Кулишић (Дубровник) и Вељко Милићевић (Цетиње).

у књижевности служи, источно и јужно” (Скерлић 1913: 757).⁵ Скерлићева анкета представља неспорно сведочанство о покушају сужавања двојстава, али су Први светски рат и стварање прве Југославије ову анкету маргинализовали, па је остала без резултата. Ипак, одговори који су објављени у *Српском књижевном гласнику* представљају драгоцено сведочанство и показују различите погледе на ово питање. Погледи су, може се јасно видети, зависили од националне и регионалне припадности, али и од неких других елемената (Брборић 2011).

4. Језик у правописима, уставима и законима

Чињенице које нису спорне говоре да је до 1918. године, век после појаве *Српског рјечника*, језички модел Вука Стефановића Караџића био у целини прихваћен на будућем српскохрватском језичком простору, па се у првој Југославији питање језика није сматрало озбиљним проблемом. То је била реалност, али је у Уставу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца језик назван **српско-хрватско-словеначки** (тако се звао целу деценију). Ово је данас тешко објаснити и разумети, али се из два члана устава може понешто закључити, без обзира на то шта се догађало у потоњим деценијама (чл. 1: „Држава Срба, Хрвата и Словенаца је уставна, парламентарна и наследна монархија. Службени је назив државе: Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца.”; чл. 3: „Службени језик Краљевине је српско-хрватско-словеначки.”).⁶

Питање језика (изговора и писама) у новој држави и у новим околностима лепо се огледа у предговору *Правописа српскохрватског књижевног језика* Александра Белића (1923). Заправо, Белић се овде бави и изговорима и писмима сада већ српскохрватског језика.⁷ Белић у предговору говори о настанку свог правописа, о правописној „неуједначености”, али и потреби да се постојеће неједнакости уклоне, а ми овде доносимо два кратка цитата: „У нашем су народу у употреби **две азбуке**: ћирилица, у оном облику како ју је изменио 1818. год. Вук Караџић, и латиница, коју је тридесетих година прошлог века удесио за потребе нашег језика Људевит Гај. Даљи развита латинице вршио се према унутрашњим принципима

⁵ О Скерлићевој анкети у нашој литератури се доста говорило. Ипак, она није довољно истражена и објашњена и поједине тврдње ће се морати додатно објаснити и истражити. Анкета заслужује додатно истраживање и посебан рад.

⁶ Овде цитирано према *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 200 од 3. септембра, 1931. год.

⁷ Можемо, с пуно аргумената, констатовати да је после Првог светског рата српски језик постао српскохрватски и да је једина разлика била у називу језика. Аргументи не наводе на другачији закључак. Овде не желимо улазити у конотације онога што се дешавало касније, већ говоримо само о неспорним чињеницама.

Карацићеве ћирилице” (Белић 1923: 6); „Данас имамо у књижевној употреби **два изговора**: источни и јужни; некад је био и трећи, западни, али је изашао из употребе” (Белић 1923: 15).

Разуме се да је прва Југославија била и језички шаролика; први пут су се у једној држави нашли различити језички идиоми, мање или више слични, али су постојале и неке разлике. Наиме, нису сви говорници били штокавци, било је и икаваца, а нису ни сви употребљавали оба писма, бар не до тада. Постојала су и два правописа, Белићев код Срба и Боранићев код Хрвата, оба с истим насловом и истим претензијама, а ипак с нешто мало разлика. Тада је „интервенисала” држава и донела *Правописно упутство за све основне, средње и стручне школе* (1929. године). Упутство је, у наслову, имало „школски карактер”, али се преко њега заправо желело свеукупно јединство, језичко и правописно. По тону којим је написано, тако нам изгледа, упутство је заиста било „обавезујуће и наређујуће”, што може сведочити да је једанаест година после уједињења држава покушала да „контролише” језик.⁸ Најава упутства изгледа посве запречито: „Начин писања изнесен у овом правилнику мора се примењивати у свим новим издањима школских књига. Ниједан уџбеник, било да представља ново издање раније издате књиге, било да се сада први пут издаје, не може бити одобрен за школску књигу, ако није израђен по овим правилима” (Правописно упутство 1929: 3–4).

Правописно упутство каже да српскохрватски језик има две азбуке и два изговора: „У српскохрватском књижевном језику обе су азбуке, ћирилица и латиница, равноправне” (Правописно упутство 1929: 5) и „У књижевном се језику допуштају два изговора” (Правописно упутство 1929: 14).⁹ Овде је, на неки начин, дошло до реализације дела идеје илирског покрета и Бечког књижевног договора – језик којим се говорило између словеначког и македонског језика уједињен је на основу језичке и правописне реформе Вука Стефановића Карацића. У литератури се често говори како је ово упутство представљало компромис између Белићевих и Боранићевих решења, иако разлике нису биле ни велике ни озбиљне. Пре ће бити да је модел српског језика преименован у српскохрватски, с минималним изменама у ограниченом броју случајева, и да је ово било озваничење одавно започетог процеса.

Када је избио Други светски рат, показало се да је језичко јединство крхко, да постоје проблеми и несугласице и да је и језичко јединство било неискрено. Хрвати су одмах донели *Законске одредбе и наредбе о хрватском језику и правопису* (1941), вратили се „кориенском писању”, одбацили

⁸ Није спорно да је ово упутство донео режим који је касније окарактерисан као уни-таристички, с идејом о интегралном југословенству.

⁹ Овде се, још увек, изговори називају јужним и источним.

ћирилицу и екавски изговор (Кориенско писање 1942).¹⁰ И Срби су реаговали доносећи *Ново правописно упутство српског књижевног језика*, уз напомену да је назив језика скраћен и назван српским, али се у писма и изговоре није дирало, па се ово може тумачити као повратак изворном Белићу, оном из 1923. године, пре компромиса из 1929. године.

После Другог светског рата носиоци политичке власти и новог поретка покушали су додатно оснажити језичко јединство и 1954. године у Новом Саду окупили језичке стручњаке и бројне књижевнике да се још једном „договоре” о језичким питањима и језичком јединству. Закључци договора кажу: „Народни језик Срба, Хрвата и Црногораца један је језик (...);¹¹ Оба писма, латиница и ћирилица, равноправна су; (...) Оба изговора, екавски и ијекавски, такође су у свему равноправна” (Правопис 1960: 7). Данас лако можемо рећи да је овај договор био резултат језичког, али и политичког компромиса, никако српских притисака и српског наметања.¹² Комисије које су именоване да „утврде језичко јединство” чинили су сарадници са три универзитета (Београд, Загреб, Сарајево), из две академије (Београд и Загреб) и две Матице (Београд и Загреб). О „посебностима језичког израза” Сарајева и Титограда (данашње Подгорице) није било речи, никакве, ни најмање. То ново језичко јединство први пут је озбиљно оспорено *Декларацијом о називу и положају хрватског књижевног језика* (1967. године). Званично Сарајево и званична Подгорица (раније Титоград) ово јединство нису оспоравали до последње деценије XX века.

Језичко јединство почиње се оспаравати и рушити из Загреба седамдесетих година XX века, у почетку лагано, а касније све јаче, до потпуног политичког „растакања” друге Југославије; тај процес је завршен када су на бившем српскохрватском језичком простору успостављене четири засебне државе (Србија, Хрватска, Босна и Херцеговина и Црна Гора), с националним језицима.¹³ Тако је српски језик стигао, на крају XX века, тамо где је био и пре стварања прве Југославије. Где су стигли други језици није тема овога рада, али би о томе ваљало рећи нешто на једном оваквом скупу.¹⁴

¹⁰ Тако су се Хрвати били одрекли и Брозовог правописа и Маретићеве граматике, значајних нормативних књига с краја деветнаестог века.

¹¹ Овде се јасно види да нема ни речи о говору Муслимана, потоњих Бошњака, што значи да о бошњачком језику није било ниједне речи. Муслимани тада (1954. године) нису били призната нација.

¹² Српско наметање резултат је каснијих конструкција и „накнадне памети”.

¹³ Овде вреди рећи да је у Хрватској у употреби хрватски језик, у Црној Гори ситуација још није јасна и стабилна, док у Републици Српској нико не пада на памет да свој језик зове било како осим српским.

¹⁴ Песник Матија Бећковић написао је песму *Побуна језика*: „Српски језик се отреса од срама / Враћа се кући из дугог изгнанства / Сит довијања, гмизања, поданства / Ледену грбу са себе одлама” (Бећковић 1990).

Нестанком друге Југославије направљена је Савезна Република Југославија, чији је Устав констатовао пређашње стање, када је у питању језик, без посебних новости када су посреди писма и изговори. Ево уставне одреднице о писму и изговору српског језика: „У Савезној Републици Југославији у службеној употреби је српски језик екавског и ијекавског изговора и ћирилично писмо, а латинично писмо је у службеној употреби, у складу са Уставом и Законом. На подручјима Савезне Републике Југославије где живе националне мањине у службеној употреби су и њихови језици и писма, у складу са законом” (Устав 1992, чл. 15). Вреди рећи да је једини помак у односу на пређашње стање назив језика – српскохрватски је поново постао српски.¹⁵

Црногорски Устав био је компатибилан са Уставом Савезне Републике Југославије, па се у њему каже: „У Црној Гори у службеној употреби је српски језик ијекавског изговора. Равноправно је ћирилично и латиничко писмо. У општинама у којима већину или значајан дио становништва чине припадници националних и етничких група у службеној употреби су и њихови језици и писма” (Устав 1992а, чл. 9).¹⁶

Нове политичке околности у Црној Гори промениле су и језичку политику, па је дошло и до преименовања језика: „Службени језик у Црној Гори је црногорски језик. Ћирилично и латинично писмо су равноправни. У службеној употреби су и српски, босански, албански и хрватски језик” (Устав РЦГ 2007, члан 13). Црна Гора покушава направити нови језик (црногорски), скоро без ћирилице, а српски језик је у Црној Гори покушала изједначити с босанским, хрватским и албанским. Ипак, уследиле су жестоке расправе, па се, бар у образовном (школском) контексту, покушао наћи компромис и ново(настало) решење постаје још чудније, јер се сада наставни предмет у школама званично зове „*црногорски-српски, босански, хрватски језик и књижевност*”.¹⁷

Правопис црногорског језика из 2010. године јасно каже: „У црногорском језику нормативан је само (и)јекавски изговор“ (Правопис 2010а: 51); „У савременој употреби у Црној Гори равноправна су два писма: латиница

¹⁵ Иако су Савезну Републику Југославију чиниле Србија и Црна Гора, у уставу се помиње само један језик (српски) и то ваља знати када се буде писала „историја црногорског језика”.

¹⁶ Овде вреди констатовати да је уставно решење јасно и да српски језик у Црној Гори има два писма (ћирилицу и латиницу), али један изговор (ијекавски), то је, дакле, српски језик ијекавског изговора.

¹⁷ Ово су пренели сви црногорски медији поткрај 2011. године, као „договор о језику”; власт је то сматрала „компромисом”, а опозиција „успехом”. Тешко је рећи шта је овде компромис, а шта успех.

и ћирилица” (Правопис 2010а: 15).¹⁸ Дакле, када су посреди изговори и писма све је исто.

Почетком последње деценије XX века у Србији су донети нови Устав и нови Закон о језику. Ова решења говоре следеће: „У Републици Србији у службеној је употреби српскохрватски језик и ћирилично писмо, а латинично писмо је у службеној употреби на начин утврђен законом” (Устав 1990, члан 8). „У Републици Србији у службеној је употреби српскохрватски језик, који се, када представља српски језички израз, екавски или ијекавски, назива српским језиком (у даљем тексту: српски језик). У Републици Србији у службеној је употреби ћирилично писмо, а латиничко писмо на начин утврђен овим законом” (Закон 1991, члан 1).

Последњи Устав Републике Србије, из 2006. године, доноси новине: „У Републици Србији у службеној употреби су српски језик и ћирилично писмо. Службена употреба других језика и писама уређује се законом, на основу Устава” (Устав 2006, чл. 10).¹⁹

Република Српска је током грађанског рата у Босни и Херцеговини покушала да уведе екавицу, без успеха, па је 1996. године донела *Закон о службеној употреби језика и писама*. У њему се каже: „Уставом Републике Српске је прописано да је у Републици у службеној употреби српски језик ијекавског и екавског изговора и ћирилично писмо, а латинично писмо на начин одређен Законом...” (Закон РС, 1996).

У Уставу Републике Српске стоји: „У Републици је у службеној употреби српски језик ијекавског и екавског изговора и ћирилично писмо, а латинично писмо на начин одређен законом” (Устав РС 1996). Ово је додатно оснажио *Закон о службеној употреби језика и писама*: „Васпитачи и наставници у предшколским установама и основним школама, по правилу, изводе васпитно-образовни рад, односно наставу, екавским књижевним изговором. Наставници и ученици у средњим школама, као и наставници и студенти у вишим школама, на факултетима и академијама уметности могу се користити оба књижевна изговора српског језика” (Закон РС 1996, члан 2). Када је посреди употреба писама, види се предност ћирилице, али и употреба оба писма: „У настави српског језика у другом, трећем и четвртој разреду основне школе обавезно се, уз ћирилично, учи и, један дан у седмици, употребљава латинично писмо” (Закон РС члан 3).

Под међународним притисцима и захваљујући домаћим компромисима у Републици Српској је дошло и до промене уставног решења о језику, па сада имамо овакво амандманско решење: „Став 1. члана 7. замјењује

¹⁸ Случајно или не, овде је уз равноправност латиница на првом месту, а у данашњој Црној Гори та равноправност практично не постоји, јер је ћирилица у озбиљном узмицању пред латиницом.

¹⁹ Устав из 2006. године није „испратио” и нови закон, па је сада ситуација необична – у употреби су стари закон и нови устав, а њихова решења се разликују.

се Амандманом LXXI, који гласи: Службени језици Републике Српске су: језик српског народа, језик бошњачког народа и језик хрватског народа. Службена писма су ћирилица и латиница” (Устав РС, члан 7).

5. Уместо закључка

а) Српски језик има данас два изговора (екавски и ијекавски) и два писма (ћирилица и латиница), како је било и пре стотину година. То није најсрећније решење, јер оставља нека отворена питања. Данас се не зна тачно шта је српски језички корпус и ко све говори српским језиком. Мислимо да се српским језиком данас говори у Србији, Републици Српској и у добром делу Црне Горе.

б) Питања изговора и писама нису решена на одговарајући начин, што изазива бројне неспоразуме. Постојећи закони, односно законска решења нису добри и ваљало би их што пре уједначити, прилагодити националним и културним потребама. Данас се у Србији не поштују постојећа уставна и законска решења, она која се односе на језик. Овакво стање може довести до додатног запостављања ћирилице као примарног српског писма. Два изговора су реалност и ту не видимо могућност промене.

в) Устави се не доносе свакога дана и ту промене не могу бити честе, али нас нико не спречава да донесемо одговарајуће законе који ће решити постојеће неспоразуме и нејасноће. Разуме се да нова решења морају бити и оправдана и функционална, али се мора водити рачуна и о националном интересу.

г) Не зна се тачно која је институција овлашћена да решава постојеће проблеме српског језика (вероватно би најпозванији био Одбор за стандардизацију српског језика).²⁰

д) Покушај из 2004. године да се у Србији донесе *Закон о националном службеном језику и његовом матичном писму* и *Закон о службеној употреби мањинских језика* остао је изван редовне скупштинске процедуре. Та два закона била су урађена озбиљно и одговорно, а утврђивала су да је матично српско писмо ћирилица, која је вековима представљала упориште националног идентитета. Осим матичног писма, закон је предвиђао и упот-

²⁰ Одбор за стандардизацију српског језика има у свом саставу представнике САНУ, Матице српске, Института за српски језик у Београду, Филолошког факултета у Београду, Филозофског факултета у Новом Саду, ЦАНУ, АНУРС, Филозофског факултета у Никшићу, Филозофског факултета у Нишу, Филолошког факултета у Приштини, Филозофског факултета у Српском Сарајеву, Филозофског факултета у Бања Луци, Универзитета у Крагујевцу и Српске књижевне задруге. Може се рећи да је то био покушај да се окупе стручњаци из свих релевантних културних институција које воде језичку политику. Ипак, последњих неколико година нема видљивијих резултата рада Одбора, иако је била намера да он покрије српски језички и културни простор и решава нормативистичка питања.

ребу латинице у јавном животу, али ћирилица се мора додатно оснажити и заштитити. Службени језик и матично писмо морају уживати посебну бригу и заштиту државних, научно-стручних и образовних институција.

ЛИТЕРАТУРА

- Анић–Силић 1986:** Vladimir Anić, Josip Silić; *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb.
- Бабић et al. 2005:** Stjepan Babić, Božidar Finka, Milan Moguš, *Hrvatski školski pravopis*, Zagreb.
- Белић 1923:** Александар Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Београд.
- Бећковић 1990:** Матија Бећковић, *Побуна језика*, Београд.
- Брборић 2005:** Вељко Брборић, *Правопис српског језика у наставној пракси*, Београд.
- Брборић 2011:** Вељко Брборић, *Правопис и школа*, Београд.
- Броз 1892:** Ivan Broz, *Hrvatski pravopis*, Zagreb.
- Брозовић 1985:** Dalibor Brozović, *Jezička i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu 19. i 20. stoljeće*, Jezik XXII, br. 1, str. 1–15, Zagreb.
- Бугарски 1997:** Ранко Бугарски, *Писмо*, Београд.
- Дешић 2004:** Милорад Дешић, *Правопис српског језика. Приручник за школе*, Београд.
- Закон 1991:** Закон о службеној употреби језика и писама, Београд.
- Закон РС 1996:** Закон о службеној употреби језика и писама, Српско Сарајево.
- Ивић 1998:** Павле Ивић, Из прошлости српског правописа, у: *К новој писмености*, стр. 11–15, Београд.
- Кориенско писање 1942:** *Koriensko pisanje*, Zagreb.
- Кристал 1995:** Дејвид Кристал, *Кембричка енциклопедија језика*, Београд.
- Милановић 2004:** Александар Милановић, *Кратка историја српског књижевног језика*, Београд.
- Никчевић 1997:** Vojislav Nikčević, *Crnogorski pravopis*, Cetinje.
- Пешикан 1993:** Митар Пешикан, *Наша азбука и њене норме*, Београд.
- Правопис 1960:** *Правопис српскохрватског књижевног језика* (израдила Правописна комисија), Нови сад–Загреб.
- Правопис 1993:** *Правопис српског језика* (приредили: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица), Нови Сад.
- Правопис 2010:** *Правопис српског језика* (измењено и допуњено издање), Нови Сад.
- Правопис 2010а:** *Правопис црногорског језика*, Подгорица.

Правописно упутство 1929: Правописно упутство за све основне, средње и стручне школе, Београд.

Ревизија 1912: Revizija pravopisa srpsko-hrvatskog jezika, Sarajevo.

Скерлић 1913: Јован Скерлић, *Источно или јужно наречје*, у: Српски књижевни гласник XXXI, бр. 309–310, Београд.

Устав 1990: Устав Републике Србије, Београд.

Устав 1992: Устав Савезне Републике Југославије, Београд.

Устав 1992а: Устав Републике Црне Горе, Подгорица.

Устав 1996: Устав Републике Српске, Српско Сарајево.

Устав 2006: Устав Републике Србије, Београд.

Устав 2007: Устав Републике Црне Горе, Подгорица.

Халиловић 1995: Senahid Halilović, *Pravopis bosanskoga jezika*, Sarajevo.